

5. Герцык Е. Из книги «Воспоминания» / Евгения Герцык // Максимилиан Волошин. Стихотворения. Статьи. Воспоминания современников. — М., 1991.
6. Куприянов И. Г. Судьба поэта. Личность и поэзия Максимилиана Волошина / И. Г. Куприянов. — Киев, 1978.
7. Мамонтов В. А. Ранняя лирика М. А. Волошина / В. А. Мамонтов // Вопросы русской, советской и зарубежной литературы. — Хабаровск, 1972.
8. Наровчатова С. С. Максимилиан Волошин / С. С. Наровчатова // Максимилиан Волошин. Стихотворения / Б-ка поэта. Малая серия. — Л., 1977.
9. Фет А. А. Письма из деревни / А. А. Фет // Русский вестник. — 1863. — Январь.
10. Фет А. А. Стихотворения Ф. И. Тютчева / А. А. Фет / Соч. : В 2 т. — Т. 2. — М., 1982.

УДК 821.161.2–2Карпенко.09

М. І. Сироватська

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Рецепція драматургії Єлисея Карпенка

Сироватська М. І. Рецепція драматургії Єлисея Карпенка. У статті проаналізовано роботи літературознавців, присвячені творчості Єлисея Карпенка, одного із представників української літератури 20–30-х років ХХ століття в еміграції. Встановлено, що драматична спадщина митця є практично не дослідженою у зв'язку з фактично повною відсутністю перевидань п'єс автора та ідеологічною заангажованістю літературознавства радянського періоду. На матеріалі сучасних наукових розвідок доведено, що драматургія Єлисея Карпенка є самобутнім мистецьким явищем у контексті здобутків світової літератури.

Ключові слова: літературознавство, драматургія, еміграція, «нова драма», символізм.

Сыроватская М. И. Рецепция драматургии Елисея Карпенко. В статье проанализированы работы литературоведов, посвященные творчеству Елисея Карпенко, одного из представителей украинской литературы 20–30-х годов ХХ века в эмиграции. Отмечено, что драматическое наследие творца практически не исследовано в связи с фактически полным отсутствием переизданий пьес автора и идеологической заангажированностью литературоведения советского периода. На материале современных научных изданий доказано, что драматургия Елисея Карпенко – самобытное художественное явление в контексте достижений мировой литературы.

Ключевые слова: литературоведение, драматургия, эмиграция, «новая драма», символизм.

Syrovatska M. I. The reception of Elisey Karpenko's drama. Scientific studies, devoted to the drama by Elisey Karpenko that was one of the representatives of Ukrainian literature of early XX-th century in emigration have been analyzed in this article. It was noted that the dramatic heritage of the author remains hardly investigated due to a scarce availability of his works reprints and also due to a heavy ideological influence on the literature criticism during the Soviet period. The analysis of recent scientific studies has shown that the drama of Elisey Karpenko represent a unique artistic phenomenon in the world literature context.

Key words: literary criticism, drama, emigration, «the new drama», symbolism.

Актуальність теми дослідження зумовлена недостатнім рівнем вивчення творчості Єлисея Карпенка, українського драматурга початку ХХ століття, котрий належав до другої хвилі еміграції. Драматургічна спадщина, як і сама постать митця (письменника, актора, режисера, театрознавця) під псевдонімами — Є. Карпенко-Український, Є. А. Український, Олег Азовський, лише нещодавно стали предметом аналізу істориків літератури (поодинокі розвідки Л. Залеської-Онишкевич, Н. Малютіної, Т. Свербілової, О. Семак,

С. Хороба та ін.), що передусім пов'язано з відсутністю перевидань п'єс автора. Відтак **мета статті** полягає в з'ясуванні сучасного стану вивчення мистецького доробку Єлисея Карпенка-драматурга, що передбачає реалізацію наступного **завдання** — виконати загальний огляд напрацювань вітчизняного та діаспорного літературознавства за означеною темою, враховуючи специфіку наукових джерел радянського та сучасного періодів.

С. Єфремов був чи не найпершим, хто звернув увагу на творчість письменника;

в «Історії українського письменства» (перевидання 1995 р.), досліджуючи український літературний процес періоду 1919–1923 років, критик категорично констатував нерівний розподіл літературної енергії між родами літератури. За словами вченого, у драматургії «...поминувши твори Єлисея Карпенка, що до нас ще не дійшли, тут буквально таки нічого буде згадати, окрім дуже ординарних спроб Я. Мамонтова» [6:611].

Вивчення творчості Єлисея Карпенка можна умовно розділити на два основні етапи. Перший, представлений здебільшого короткими біографічними замітками в радянських довідкових виданнях, має передусім інформативний характер. Так, в «Українській Радянській Енциклопедії у 17 томах» (1959–1965 рр.) відзначено, що «Карпенко Єлисей Андрійович (14.7.1882–24.12.1933) — прогресивний письменник, театральний діяч і актор у США». Походив із села Гуляйполе (нині Запорізької області), в роки громадянської війни емігрував за кордон, де працював режисером і актором Українського робітничого драматичного гуртка в Нью-Йорку, який ставив твори української класичної драматургії [21:217].

Ю. Кравець, автор замітки «Єлисей Карпенко — актор і драматург», надрукованої в журналі «Україна» (1968 р.), звернув увагу на те, що митець закінчив два класи приходської школи, працював візником та слюсарем на заводі через матеріальні проблеми в родині, найнявшись робітником сцени, потрапив до трупи М. Садовського, з якою об'їздив Україну. Інформатор також цілком обґрунтовано наголосив на драматизмі п'єси «Земля», класифікуючи її, як «одну з найкращих» у доробку драматурга [8:16].

У довідковій статті, вміщеній в «Українській літературній енциклопедії в п'яти томах» (1988–1995 рр.), Р. Пилипчук навів найбільш популярні літературні псевдоніми письменника, серед яких: Є. Карпенко-Український, Олег Азовський, Andreu Iga, Степовий гість, Шашура Олександра, Андрій Люшня та інші. Автор огляду також зауважив, що митець був не тільки українським письменником, а й актором, театральним діячем у США: на сцені Українського робітничого драматичного театру в Нью-Йорку поставив, зокрема, «Назара Стодолю» Т. Шевченка, «Мартина Борулю» І. Карпенка-Карого, «Дядю Ваню» А. Чехова, йому належать театро-

знавчі розвідки про театр Арістофана, М. Гоголя, А. Дворжака та інших [13:420].

Про символічний рівень драматичних творів митця як «наслідувача» М. Метерлінка чи не вперше зазначалося в «Енциклопедії українознавства в десяти томах» за редакцією В. Кубійовича (перевидання 1993–2000 рр.), яка виходила протягом 1940–80-х років у Франції [5:975]. Це свідчить про те, що творча спадщина Єлисея Карпенка була предметом розгляду й діаспорного літературознавства, яке на той час мало змогу адекватно поцінювати мистецькі витвори, на відміну від вітчизняної науки.

У цьому контексті також слід згадати напрацювання еміграційної дослідниці Л. Залеської-Онишкевич, яка у передмові до видання «Близнята ще зустрінуться. Антологія української діаспори» (1997 р.) стосовно постаті Єлисея Карпенка відзначила, що він був передусім відомий як актор, режисер і драматург. На переконливу думку літературознавця, «...у його творчості помітна обізнаність із символістською драмою Західної Європи, а власні п'єси мають або символістське, або неоромантичне, а пізніше реалістичне забарвлення», хоча певною мірою наслідують скандинавську та французьку драму [1:13]. Зокрема, вчена назвала такі еміграційні п'єси письменника: «Білі ночі» (1920 р.), «Момот Нір» (1920 р.), «Осінньої ночі» (1920 р.), «Святого вечора» (1920 р.), «В долині сліз» (1921 р.), «Едельвайс» (1921 р.), «З глибини життя», «Ідіот», «Земля» (1921 р.) [1:26].

У монографії «Текст і гра. Модерна українська драма» (2009 р.) Л. Залеська-Онишкевич у розділі «Володимир Винниченко і Єлисей Карпенко: Закон і Едельвайс. Або Про це саме — різними шляхами» наголосила на тому, що обидва митці — «письменники з подібними думками, але різними стилями, різними способами розв'язання проблем, і різними літературними долями» [7:119]. Так, В. Винниченко — більше «неонатURALіст-реаліст», а Єлисей Карпенко — «символіст-неоромантик» (його драми відзначаються меншою іронією й більшою самопожертвою), проте вони — діти свого часу, які досить сильно спиралися на ідеї Ф. Ніцше [7:119].

Другий етап дослідження творчого доробку письменника, репрезентований власне напрацюваннями провідних вітчизняних науковців, — сучасне літературознавство. Разом зі змінами в суспільній атмосфері країни відкрилися перспективи для усунення «білих

плям» у літературному процесі, повернення на мистецьку орбіту забутих та зовсім незначних постатей. Свідченням того, що драматургія Єлисея Карпенка лише нещодавно стала об'єктом вивчення є той факт, що в низці авторитетних робіт з історії українського театру початку XX століття ім'я письменника не згадувалося навіть на рівні називання в контексті постатей І. Дніпровського, І. Кочерги, М. Куліша, Мирослава Ірчана, Я. Мамонтова та інших [3; 4; 10; 14; 20].

Чи не вперше до аналізу мистецького процесу кінця XIX — початку XX століття почала залучатися драматургічна спадщина письменників, які жили в Америці та Канаді (В. Шопінський, Єлисей Карпенко, Мирослав Ірчан та інші). Так, Г. Семенюк у роботі «Українська драматургія 1920-х років: конфлікти, характери, жанри» (1992 р.) звернув увагу на художню еволюцію, що відбулася в творчості письменника (поряд із творами М. Семенка, М. Рильського та інших): «...позбуваючись провінційності, хутірного етнографізму, порушував у своїх творах певну гаму морально-етичних і естетичних принципів, наближаючи час входження українського драматичного й театрального мистецтва в коло європейської культури» [19:19].

С. Хороб, автор студії «Українська модерна драма кінця XIX — початку XX (неоромантизм, символізм, експресіонізм)» (2002 р.), присвяченій українській драматургії межі століть у системі модерністського художнього мислення, аргументовано довів, що для творчості Єлисея Карпенка домінуючим був саме символізм (як і для О. Олеся, С. Черкасенка, В. Пачовського, В. Винниченка, Я. Мамонтова, І. Дніпровського та інших) [22:223]. У статті «Українська одноактна драма: виміри, структури модерністського тексту», вміщеній у журналі «Біблія і культура» (2008 р.), науковець досить обґрунтовано класифікував одноактівки драматурга як психологічні студії: «здебільшого через психологію виразної індивідуальності («суверенної особи») розкриваються проблеми соціально-національні, філософсько-релігійні, християнсько-моральні, духовно-етичні...» [23:79].

Відомості про акторську діяльність митця наявні в дослідженні О. Боньковської «Львівський театр товариства “Українська Бесіда”. 1915–1924» (2003 р.), де на основі багатого архівного, ілюстративного, мемуарного матеріалу та періодики докладно реконструйовано цілісну картину театрального життя в Галичині того

часу. Мистецтвознавець відзначила, що Єлисей Карпенко володів невеликим акторським досвідом, працював у театрі М. Садовського і мандрівних трупах (ролі коміків та простаків), також був членом акторського складу Державного драматичного театру під художнім керівництвом О. Загорова упродовж сезонів 1918/1919 і 1919/1920 років, про що свідчать архівні матеріали і опубліковані у тогочасній київській пресі списки трупи [2:197].

Викладом загальних тенденцій розвитку порубіжної української драми займалася й Н. Малютіна (автореферат дисертації «Родо-жанрові трансформації в українській драматургії кінця XIX — початку XX століття» (2007 р.); «Українська драматургія кінця XIX — початку XX століття: навчальний посібник» (2012 р.)). За словами дослідниці, в п'єсах письменника помітний «своєрідний колаж візійної символізації, ознак натуралістичної і неореалістичної драми, експресіоністського та імпресіоністського стилів, ліризації та епізації» [11:60]. Вчена також наголосила, що для драматичної спадщини митця характерною є орієнтація на психологізм «нової драми» (вплив творів Л. Андрєєва, Г. Ібсена, Г. Гауптмана, Г. фон Гофмансталя, А. Стріндберга, А. Чехова) [12:98].

О. Семак, авторка розвідок про взаємозв'язок драматичної дії та конфлікту в п'єсах діаспори першої половини XX століття (на матеріалі творів Єлисея Карпенка, Л. Полтави, В. Чаплєнка) [17; 18], дійшла слушного висновку про тенденцію до поєднання зовнішньої та внутрішньої дії з превалюванням останньої у творчості представників цього періоду. На думку дослідниці, досягнути двоплановості в інтерпретації конфлікту «Білих ночей» Єлисея Карпенка вдається завдяки організації драматичної дії за принципом «статичного театру» М. Метерлінка, згідно з яким «навмисно відхилено будь-які події, і час розтягується, плететься як поезія»; автор подає стосунки трьох героїв (Іро, Вірляна, Ріта) схематично, через «езотеричне містичне мовлення» дійових осіб, яке важко зрозуміти поза контекстом і яке спонукає до множинності смислотворення [18:133].

У студії «Від модерну до авангарду: жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини XX століття» (2009 р.) за редакцією Т. Свербілової в ході послідовного літературознавчого аналізу виокремлено такі особливості творчості драматурга: символізм «візійного або імагінативного» типу;

поступове переведення фокусу драматичної напруги з протистояння антагоністично спрямованих зовнішніх сил на внутрішній конфлікт у свідомості героя; звернення до теми руйнування моралі селянина, що набуває екзистенційного забарвлення через усвідомлення фатальної залежності від землі; актуалізація жанрових та естетичних засад трагедії, містерії, мораліте [16:34–74].

Дослідженням мотивної системи драматичних творів Єлисея Карпенка займалася І. Кремінська (стаття «Мотив моря в п'єсі Є. Карпенка "Білі ночі", надрукована у збірнику «Актуальні проблеми слов'янської філології» (2011 р.)). Учена цілком обґрунтовано дійшла висновку, що письменник, апелюючи до традиційного для драми сюжету подружньої зради, порушив при цьому одвічні проблеми пошуку гармонії, щастя, самопізнання [9:61]. Також, за словами науковця, аналізована п'єса, що властиво символістській драматургії, характеризується умовністю місця і часу зображених подій [9:61].

Проаналізувавши матеріал, присвячений огляду життя та творчості Єлисея Карпенка, ми дійшли висновку, що означене питання є практично не розробленим у літературо-

знавстві. Так, в радянський період дослідження спадщини письменника не могло бути продуктивним і об'єктивним (лише згадки на рівні називання в енциклопедичних джерелах), особливо враховуючи фактично повну відсутність перевидань п'єс автора. Його творчість лише відносно нещодавно починають вивчати історики літератури: С. Хороб наголосив на домінуванні модерністського світобачення у драматичних текстах митця; Н. Малютіна класифікувала драматичні твори письменника як символістські, зокрема візійного (імагінативного) типу, відділяючи від реального символізму з увиразненою авторською тенденцією. Значний внесок у дослідження творчості драматурга зробили також еміграційні науковці, так, Л. Залеська-Онишкевич підкреслила наявність рис поетики «нової драматургії» та переакцентацію зовнішньої дії на виявлення внутрішнього світу персонажа в п'єсах митця.

Зважаючи на недослідженість мистецького доробку Єлисея Карпенка, варто відзначити перспективність подальших розвідок за цією темою з орієнтацією передусім на символістське світовідчуття як домінанту художнього світу драматурга.

Література

1. Близнята ще зустрінуться : антологія драматургії української діаспори [упоряд. і вст. ст. Л. Залеської-Онишкевич]. — К. — Львів : Час, 1997. — 640 с.
2. Боньковська О. Львівський театр товариства «Українська Бесіда». 1915—1924 / Олена Боньковська. — Львів : Літопис, 2003. — 342, [1] с.
3. Василько В. Микола Садовський та його театр / В. Василько. — К. : ДВ Образотворчого мистецтва і музики УРСР, 1962. — 195 [1], с.
4. Дем'янівська Л. Українська радянська драматургія : тенденції сучасного розвитку / Л. С. Дем'янівська, Г. Ф. Семенюк. — К. : ВО Вищ. шк., 1987. — 159 с.
5. Енциклопедія українознавства (словникова частина) : [в 10 т.] / [гол. ред. В. Кубійович]. — К. : Глобус, 1955—1989. —
Том 3 : «Зернове господарство — Крушельницький» / гол. ред. В. Кубійович. — К. : Молоде життя, 1996. — 1200, [1] с.
6. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов ; [фах. редак. і передм. Насенка М. К. ; худож.-оформл. Бублик Б. П.]. — К. : Femina, 1995. — 688, [1] с.
7. Залеська-Онишкевич Л. Текст і гра : модерна українська драма / Лариса Залеська-Онишкевич. — Нью-Йорк, Львів : Літопис, 2009. — 472 с.
8. Кравець Ю. Єлисей Карпенко — актор і драматург / Юхим Кравець // Україна. — 1968. — № 38. — С. 16.
9. Кремінська І. М. // Акт. проблеми слов'ян. філол. Сер. : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. — Бердянськ, 2011. — Вип. XXIV. — Ч. 3. — С. 54—62.
10. Кузякіна Н. Нариси української радянської драматургії. Частина перша (1917–1934) / Н. Кузякіна. — К. : Рад. письменник, 1958. — 239, [1] с.
11. Малютіна Н. П. Родо-жанрові трансформації в українській драматургії кінця XIX — початку XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.06 — «Теорія літератури» / Малютіна Наталя Павлівна. — К., 2007. — 39 с.

12. Малютіна Н. П. Українська драматургія кінця 19 — початку 20 століття : навчальний посібник / Н. П. Малютіна. — К. : Академвидав, 2010. — 256, [1] с.
13. Пилипчук Р. Я. Карпенко Єлисей Андрійович / Р. Я. Пилипчук // Українська літературна енциклопедія в п'яти томах. — К., 1988. —
Том 2 : Д–К / ред. кол. : Дзевєрін І. О. (відп. ред.) [та ін.]. — 1990. — С. 419–420.
14. Працьовитий В. Українська драматургія 20–30-х років XX століття. Жанрова модифікація / Володимир Працьовитий. — Львів : ТзОВ «Ліґа-Прес», 2001. — С. 132.
15. Садовський М. Мої театральні згадки 1881–1917 / М. Садовський. — К. : ДВ Образотворчого мистецтва і музичної літератури ; [за заг. ред. та вст. ст. М. Рильського], 1936. — 203, [1] с.
16. Свербілова Т. Від модерну до авангарду : жанрово-стильова парадигма української драматургії першої третини XX століття / Свербілова Тетяна, Малютіна Наталя, Скорина Людмила ; [за заг. ред. Л. Скорини]. — Черкаси : [б. в.], 2009. — 598 с.
17. Семак О. Взаємозв'язок драматичної дії та конфлікту у драматичних творах діаспори першої половини XX століття (на матеріалах творів Єлисея Карпенка, Л. Полтави, В. Чаплєнка) / Оксана Семак // Українознавчі студії. — 2009. — № 10. — С. 132–138.
18. Семак О. Експлікація конфлікту як рушійної сили дії у драматичних творах діаспори першої половини XX століття (на матеріалах творів Єлисея Карпенка, Л. Полтави, В. Чаплєнка) / О. І. Семак // Прикарпатський вісник НТШ. Сер. : Слово. — 2008. — № 2. — С. 249–257.
19. Семенюк Г. Ф. Українська драматургія 1920-х років : конфлікти, характери, жанри : дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.01.02 — «Українська новітня література», у формі наук. доповіді / Семенюк Григорій Фокович. — К., 1992. — 63 с.
20. Ставицький О. Українська драматургія початку XX століття / О. Ф. Ставицький. — К. : Наук. думка, 1964. — 126 с.
21. Українська Радянська Енциклопедія : [у 17 т.] / [гол. ред. кол. : М. П. Бажан (гол. ред.), О. І. Білецький, І. К. Білодід та ін.]. — К. : Гол. ред. УРЕ, 1959–1965. —
Том 6 : «Італія — Колізія» / гол. ред. кол. : М. П. Бажан (гол. ред.), О. І. Білецький, І. К. Білодід та ін. — 1961. — 576, [1] с.
22. Хороб С. Українська модерна драма кінця XIX — початку XX століття (Неоромантизм, символізм, експресіонізм) / Степан Хороб. — Івано-Франківськ : Плай, 2002. — 413 с.
23. Хороб С. Українська одноактна драма : виміри структури модерністського тексту / Степан Хороб // Біблія і культура. — 2008. — № 10. — С. 78–89.

УДК 821.161.2–3 Багряний

О. І. Геращенко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Питання стильової своєрідності поезії Івана Багряного в оцінках критиків та літературознавців

Геращенко. О. І. Питання стильової своєрідності поезії Івана Багряного в оцінках критиків і літературознавців. У статті розглянуто парадигму оцінок критиків та літературознавців стильової своєрідності поезії відомого українського письменника середини XX ст. Івана Багряного (1906–1963). Виділено провідні тенденції визначення стилю поезії митця в контексті літературних течій і напрямків XX ст. У статті досліджуються теоретичні підстави віднесення творчості І. Багряного до таких напрямів, як експресіонізм, неоекспресіонізм, неоромантизм та «романтика вітаїзму». Спираючись на аналіз теоретичних позицій критиків, пропонуються нові підходи до вивчення стильової своєрідності поезії митця.

Ключові слова: *Іван Багряний, українська література, стиль, поезія, неоекспресіонізм, романтизм.*